

Fogyatékkal élő? Fogyatékos?

SUBOSITS ISTVÁN

Az utóbbi évtizedek gyógypedagógiai terminológiájában számos újítással, nyelvhasználati sokféleséggel találkozott a téma iránt érdeklődő. A testi-lelki fogyatékosággal foglalkozó pedagógiai, szociológiai, szociálpszichológiai szakajtóban, az államigazgatás területén már-már bábeli zűrzavar fenyegeti a hatékony és megértő eszmecserét. Az innen-onnan átplántált idegen kifejezések mellett feltűnő anyanyelvi származékok (gátolt, akadályozott stb.) közül a *fogyatékkal élő* kifejezést sérelmezik sokan; úgy vélik, használata elhomályosítja a fogyatékosok iránti emberbaráti érzelmeket; valamiféle nyelvi „lelenc”, posztmodern különködés, amely háttérbe szorítja a gyógyító nevelés valódi tartalmát.

Akik a *fogyatékkal élő* kifejezés mellett kardoskodnak, nyelvtörténeti adatokra hivatkozhatnak. A *fogy* ige származékai az etimológiai szótárak szerint (zárójelben az első megjelenés évszáma): *fogy* (1372 u.), *fogyatéék* (1527). Az Érdy Kódexben olvasható: „...mégis minden bőség avagy semmi fogyatéék nem lehetett volna.” Jelentése: hiány, hiányosság. *Fogyatéékos* (1765): 'hiányos, csekély, elmaradás'. A *fogyatéékosság* a 19. sz. közepén jelenhetett meg a sajtó nyelvében. Jelentése még kizárólag érzékelhető, mérhető mennyiségekre vonatkozhatott. Emberre, lelki jelenségekre utalva későbbi fejlemény.¹

A jelzős szerkezet jelentéstapadása által a jelző átvette a jelzett szó jelentését: *fogyatéékos ember* > *fogyatéékos*. A mai szóhasználatunkban a *fogyatéékos* szó szinte csak *emberre* vonatkozatható. Ami a szókapcsolat második tagját (*élő*) illeti, az értelmező szótárak megemlítik főnévi használatát is: *olyan valaki, aki valamivel él, akinek létezése mások lelkiismeretére hat stb.* A nyelvtörténeti adatok birtokában a *fogyatéékkal élő* kifejezést tehát nem szabad a magyar nyelv szellemétől idegen, gyökértelen kifejezésnek tekintenünk. Hogy mi az árnyalatnyi különbség a kettő között, próbáljuk megfogalmazni a használati kör, továbbá az arisztotelészi jelentéskategorizáció alapján. A *fogyatéékos* kifejezés a szubsztanciával, a személyiséggel (ontológiai egységgel), az egyén mivoltával, az Én-nel hozható összefüggésbe. A *fogyatéékkal élő* (*élés*) megjelölés viszont a hogyanra, a módra, az élet minőségére vonatkozatható, tehát elfogadható a használata, ha a kérdések létminőségre irányulnak, pl. életmódot, életvitelt feltáró kutatások stb. Természetesen a vagy-vagy közt még sok ösvény van. A két kifejezés nincs kizáró ellentétben egymással. Úgy kell tekintenünk őket, mint egy szinonimasor két tagját. Szakmai nyelvhasználatunkban mindkettőnek megvan a maga helye.

A gyógyító nevelés magyar nyelvi terminológiájában inkább aggasztóak az ún. tükrőfordítások, pl. hallássérült, beszéd fogyatéékos, sérülésspecifikus, súlyos fogyatéékos stb. Ezek valóban szennyezik nyelvünk tisztaságát. Egy-egy tudomány szakszókészlete nem válhat hermeneutikai kérdéssé, az értelmezés tudományává, már csak azért sem, mert végső fokon nem a szavak következtében tökéletesednek a dolgok, hanem a dolgok következtében a szavak. Mielőtt tehát szavakat használnánk, az értelmükbe kell belefeleledkeznünk.

¹ L. Szondi Lipót (1925): *A fogyatéékos értelem*.